

ANNALES

Anali za istrske in mediteranske študije
Annali di Studi istriani e mediterranei
Annals for Istrian and Mediterranean Studies
Series Historia et Sociologia, 29, 2019, 1

ANNALES

Anali za istrske in mediteranske študije
Annali di Studi istriani e mediterraneei
Annals for Istrian and Mediterranean Studies

Series Historia et Sociologia, 29, 2019, 1

ISSN 1408-5348 (Tiskana izd.)

ISSN 2591-1775 (Spletna izd.)

UDK 009

Letnik 29, leto 2019, številka 1

**UREDNIŠKI ODBOR/
COMITATO DI REDAZIONE/
BOARD OF EDITORS:**

Roderick Bailey (UK), Simona Bergoč, Furio Bianco (IT), Alexander Cherkasov (RUS), Lucija Čok, Lovorka Čoralić (HR), Darko Darovec, Goran Filipi (HR), Devan Jagodic (IT), Vesna Mikolič, Luciano Monzali (IT), Aleksej Kalc, Avgust Lešnik, John Martin (USA), Robert Matijašič (HR), Darja Mihelič, Edward Muir (USA), Vojislav Pavlović (SRB), Peter Pirker (AUT), Claudio Povolito (IT), Andrej Rahten, Vida Rožac Darovec, Mateja Sedmak, Lenart Škof, Marta Verginella, Špela Verovšek, Tomislav Vignjević, Paolo Wulzer (IT), Salvator Žitko

**Glavni urednik/Redattore capo/
Editor in chief:**

Darko Darovec

**Odgovorni urednik/Redattore
responsabile/Responsible Editor:**

Salvator Žitko

Uredniki/Redattori/Editors:

Urška Lampe, Gorazd Bajc

**Gostujoči uredniki/Editori ospiti/
Guest Editors:**

Lučka Ažman Momirski, Milica Antič Gaber, Jasna Podreka
Petra Berlot (it.)

Prevajalci/Traduttori/Translators:**Oblikovalec/Progetto grafico/
Graphic design:**

Dušan Podgornik, Darko Darovec

Tisk/Stampa/Print:

Založništvo PADRE d.o.o.

Založnika/Editori/Published by:

Zgodovinsko društvo za južno Primorsko - Koper / *Società storica del Litorale - Capodistria*© / Inštitut IRRIS za raziskave, razvoj in strategije družbe, kulture in okolja / *Institute IRRIS for Research, Development and Strategies of Society, Culture and Environment* / *Istituto IRRIS di ricerca, sviluppo e strategie della società, cultura e ambiente*©

**Sedež uredništva/Sede della redazione/
Address of Editorial Board:**

SI-6000 Koper/Capodistria, Garibaldijeva/Via Garibaldi 18
e-mail: annaleszdp@gmail.com, **internet:** <http://www.zdjp.si/>

Redakcija te številke je bila zaključena 30. 03. 2019.

**Sofinancirajo/Supporto finanziario/
Financially supported by:**

Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije (ARRS), Mestna občina Koper, Luka Koper d.d.

Annales - Series Historia et Sociologia izhaja štirikrat letno.

Maloprodajna cena tega zvezka je 11 EUR.

Naklada/Tiratura/Circulation: 300 izvodov/copie/copies

Revija *Annales, Series Historia et Sociologia* je vključena v naslednje podatkovne baze / *La rivista Annales, Series Historia et Sociologia* è inserita nei seguenti data base / *Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in:* Clarivate Analytics (USA); Arts and Humanities Citation Index (A&HCI) in/and Current Contents / Arts & Humanities; IBZ, Internationale Bibliographie der Zeitschriftenliteratur (GER); Sociological Abstracts (USA); Referativnyi Zhurnal Viniti (RUS); European Reference Index for the Humanities and Social Sciences (ERIH PLUS); Elsevier B. V.: SCOPUS (NL).

Vsi članki so v barvni verziji prosto dostopni na spletni strani: <http://www.zdjp.si>.*All articles are freely available in color via website <http://www.zdjp.si>.*

VSEBINA / INDICE GENERALE / CONTENTS

Jasna Podreka & Milica Antić Gaber:

Femicid: pomen poimenovanja pri
preučevanju nasilnih smrti žensk
*Femminicidio: l'importanza della
denominazione nell'esaminazione
delle morti violente delle donne*
*Femicide: the Meaning of Naming
in the Study of the Violent
Deaths of Women* 1

Jasna Podreka: Characteristics of Intimate
Partner Femicide in Slovenia
*Caratteristiche dei femminicidi perpetrati
da partner intimi in Slovenia*
*Značilnosti intimnopartnerskega femicida
v Sloveniji* 15

Magdalena Grzyb: Violence against Women
in Poland – the Politics of Denial
*La violenza contro le donne in Polonia –
la politica della negazione*
*Nasilje nad ženskami na Poljskem –
politika zanikanja* 27

Vedrana Lacmanović: Femicid u Srbiji:
potraga za podacima, odgovorom institucija
i medijska slika
*Il femminicidio in Serbia: ricerca di dati,
risposte dalle istituzioni e
immagine multimediale*
*Femicid v Srbiji: raziskovanje,
odgovori institucij in
multimedijska podoba* 39

Boštjan Udovič & Danijela Jačimović:
Osamosvojitve držav in »pozaba« zgodovinskih
dosežkov: primer ne-nadaljevanja gospodarske
diplomacije Jugoslavije v Sloveniji in
Črni gori po njuni osamosvojitvi
*L'indipendenza degli stati e «l'oblio» dei loro risultati
storici: il caso della discontinuità della diplomazia
commerciale in Slovenia e nel Montenegro*
*The Independence of Countries and the
"Forgotten" Legacy: the Case of Discontinued
Commercial Diplomacy of Socialist Yugoslavia
in Slovenia and Montenegro* 55

Renata Allegri: The Terraced Landscape
in a Study of Historical Geography
*Il paesaggio terrazzato in uno studio
di geografia storica*
*Terasirana krajina v študiji
zgodovinske geografije* 69

**Martina Slámová, František Chudý,
Julián Tomašík, Miroslav Kardoš &
Juraj Modranský:** Historical Terraces –
Current Situation and Future Perspectives for
Optimal Land Use Management:
The Case Study of Čierny Balog
*Terrazzamenti storici – la situazione attuale
e le prospettive future per una gestione
del territorio ottimale: il caso studio
di Čierny Balog*
*Zgodovinska terasirana krajina –
trenutno stanje in prihodnje perspektive
za optimalno upravljanje rabe zemljišč:
študija primera Čierny Balog* 85

Martina Bertović & Goran Andlar:
Kulturni krajobraz sive Istre – analiza
terasiranog krajobraza grada Oprtlja
*Paesaggio culturale dell'Istria grigia –
analisi del paesaggio terrazzato di Portole*
*The Grey Istria Cultural Landscape –
The Analysis of Town of Oprtlj*
Terraced Landscape 101

**Ines Hrdalo, Anita Trojanović &
Dora Tomić Reljić:**
The Terraced Landscape as a Part of the
Dubrovnik Regional Identity:
Cross Time Study of the Region Dubrovačko
Primorje (Republic of Croatia)
*Il paesaggio terrazzato come parte
dell'identità regionale di Dubrovnik:
ricerca nel tempo della regione
Dubrovačko Primorje
(Repubblica di Croazia)*
*Terasirana krajina kot del dubrovniške
regionalne identitete: raziskava regije
Dubrovniškega Primorja tekom časa
(Republika Hrvatska)* 125

Boris Dorbić & Milivoj Blažević:

Povijesni prikaz uzgoja i zaštite ukrasnih
ptica u Šibeniku tijekom 20. stoljeća

Rassegna storica dell'allevamento

e della protezione di uccelli ornamentali

a Sebenico durante il XX secolo

A Historical Review of Breeding and

Protection of Ornamental Birds in

Šibenik during the 20th Century 141

Kazalo k slikam na ovitku 162

Indice delle foto di copertina 162

Index to images on the cover 162

Navodila avtorjem 163

Istruzioni per gli autori 165

Instructions to Authors 167

received: 2018-05-07

DOI 10.19233/ASHS.2019.05

OSAMOSVOJITEV DRŽAV IN »POZABA« ZGODOVINSKIH DOSEŽKOV: PRIMER NE-NADALJEVANJA GOSPODARSKE DIPLOMACIJE JUGOSLAVIJE V SLOVENIJI IN ČRNI GORI PO NJUNI OSAMOSVOJITVI

Boštjan UDOVIČ

Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Center za mednarodne odnose, Kardeljeva pl. 5, Ljubljana, Slovenija
e-mail: bostjan.udovic@fdv.uni-lj.si

Danijela JAČIMOVIC

Univerzitet Crne gore, Ekonomski fakultet, Jovana Tomaševića 37, Podgorica, Crna gora
e-mail: danijelaj@ac.me

IZVLEČEK

Članek analizira značilnosti gospodarske diplomacije Socialistične federativne republike Jugoslavije (SFRJ) in njeno ne-nadaljevanje v Sloveniji in Črni gori. Namen raziskave je ugotoviti, kako se je oblikovala gospodarska diplomacija držav, ki so nastale na ozemlju SFRJ ter kakšne so njene značilnosti. Pri tem nas zanima predvsem, katere značilnosti, če sploh, so novonastale države privzele od gospodarske diplomacije SFRJ ter katere so bile tiste značilnosti, ki so jim bile lastne oz. so bile nove. S pomočjo analize kritične analize primernih in sekundarnih virov ter preko polstrukturiranih intervjujev ugotovimo, da so novonastale »izgubile zgodovinski spomin« in svojo gospodarsko diplomacijo gradile od začetka. S tem pa so tudi naredile številne napake, ki bi se jim lahko izognile.

Ključne besede: gospodarska diplomacija, ekonomska zunanja politika, Jugoslavija, Slovenija, Črna gora

L'INDIPENDENZA DEGLI STATI E «L'OBLIO» DEI LORO RISULTATI STORICI: IL CASO DELLA DISCONTINUITÀ DELLA DIPLOMAZIA COMMERCIALE IN SLOVENIA E NEL MENTENEGRO

SINTESI

L'articolo esamina le caratteristiche della diplomazia commerciale della Repubblica Socialista Jugoslava e la sua discontinuità dopo la disintegrazione del Paese. La ricerca aveva come scopo il comprendere come si sono formate le diplomazie commerciali dei paesi nati sul territorio jugoslavo e le loro caratteristiche, prendendo in particolare modo in esame quelle precedenti ovvero quelle nuove. L'analisi critica delle fonti primarie e secondarie e con le interviste semi-strutturate ci mostra come i nuovi paesi hanno «perso la memoria storica» e hanno concepito la propria diplomazia commerciale ab ovo. Facendo così hanno commesso tutta una serie di errori che potrebbero essere invece evitati.

Parole chiave: diplomazia commerciale, politica esterna economica, Jugoslavia, Slovenia, Montenegro

UVOD

Gospodarska diplomacija (*commercial diplomacy*) je pridobila na pomenu predvsem v letih, ki jih je zaznamovala zadnja finančno-gospodarska kriza.¹ Razlog za to gre pripisati predvsem temu, da so se zaradi izbruha krize začele države vse bolj ekonomsko zapirati. To pa je pomenilo, da so posledično začele tudi vse bolj posegati v mednarodno trgovino. Najbolj viden primer tega je slogan (in obnašanje) ameriškega predsednika Donalda Trumpa, ki je ob svojem nastopu na mestu predsednika jasno povedal, da bodo ameriški interesi (na vseh področjih, še posebej pa na ekonomskem) prevladali na skupnimi interesi. A ideja *America first* ni nastala v washingtonskih kabinetih, ampak je le odraz časa, v katerem živimo in v katerem vmešavanje države v ekonomske tokove ni več tako »bogokletno«, kot se je to morda zdelo še pred desetletjem.

Tudi v manjših državah, kot npr. v Sloveniji in Črni gori, smo bili v času ekonomske krize priča poskusom države, da bi vse bolj vplivala na gospodarske tokove ter s svojimi intervencijami krepila predvsem svojo izvozno ali investicijsko komponento. Po koncu krize pa to obnašanje ni usahnilo, le predrugačilo se je. Eden zadnjih slovenskih primerov, ki potrjuje, da je država še vedno aktivno vpeta v spodbujanje tujih neposrednih investicij (TNI) ali izvoza, je primer kanadske avtomobilske multinacionalke Magna, ki se je v Sloveniji izkazal za precej kontroverzen primer. A ne glede na to, se je v tem primeru jasno pokazalo, da država ni dvignila rok od vmešavanja v mednarodno poslovanje. Podoben primer je tudi primer japonskega robotskega podjetja Yaskawa v Kočevju, pa še kakšnega bi našli. Prav tako lahko v Črni gori beležimo številne primere, ko je državni aparat vplival na investicijski cikel (prim. Četković et al., 2017, 179ff). Vse navedeno jasno kaže, da ima gospodarska diplomacija v sodobnih mednarodnih odnosih izrazito težo ter da se jo države poslužujejo vse pogosteje.

Vprašanja, ki se ob povedanem postavljajo, so številna, a jih lahko povzamemo v sledečih: kdaj se prvič pojavi gospodarska diplomacija ter kakšne so njene značilnosti?; je gospodarska diplomacija izum moderne dobe ali jo poznamo že od prej?; kako se je razvijala in kakšen bo njen razvoj v prihodnje? Odgovori na ta vprašanja niso ne enostavni ne enoznačni. Večina avtorjev o gospodarski diplomaciji razpravlja šele po zrušitvi dvopolnega sistema (prim. Pirjevec, Ramšak, 2014), ko je liberalni trg menjave zavladal od Vancouvra do Vladivostoka. Nekaj (npr. Coolsaet, 2004) jih na lokalnih primerih pokaže, da je gospodarska diplomacija gotovo starejšega izvora in jo lahko umešča-

mo v 19. stoletje, v čas pred veliko ekonomsko liberalizacijo, ki je nastopila s Cobden-Chevalierovim sporazumom (1860).² Udovič (2013) pa gre v svoji analizi še dlje, ko zapiše, da je gospodarska diplomacija do 14. stoletja bila glavni del diplomatskega udejstvovanja, kar pomeni, da je gospodarska diplomacija predhodnik sodobne (politične) diplomacije. Če torej privzamemo Udovičovo mnenje, obstaja gospodarska diplomacija že od takrat, ko so se začeli vzpostavljati prvi odnosi med plemeni. To pa je približno 4,000 let pred našim štetjem (prim. Black, 2010).

Poznavajoč vse navedene raziskave se pojavi naše raziskovalno vprašanje, in sicer »*kdaj se oblikuje gospodarska diplomacija Slovenije in gospodarska diplomacija Črne gore*«? ter njemu podrejena raziskovalna vprašanja (na katera želimo s to raziskavo odgovoriti):

1. Kakšne so bile v glavne značilnosti gospodarske diplomacije Jugoslavije po letu 1974?
2. Do katere stopnje je te značilnosti razvila?
3. Ali so njene naslednice, v našem primeru Slovenija in Črna gora, svojo gospodarsko diplomacijo izgrajevale na podlagi preteklih dobrih izkušenj ali *ab ovo*?

Na zastavljena raziskovalna (pod)vprašanja bomo odgovarjali s kombinacijami več raziskovalnih metod. Z zgodovinsko-kritično metodo bomo analizirali dostopne primarne in sekundarne vire o razvoju gospodarske diplomacije Jugoslavije in obeh obravnavanih držav; to metodo bomo dopolnjevali z metodo poglobljenih polstrukturiranih intervjujev, s katero želimo predvsem osvetliti določena spoznanja iz dostopnih pisnih virov ter dopolniti »črne luknje«, ki se bodo pojavljale pri analizi. Podatke, ki jih bomo pridobili z metodo analize, bomo nato z metodo sinteze oblikovali v nova znanstvena spoznanja, ki jih bomo v zaključku povzeli in nakazali smer za raziskovanje naprej.

Članek je sestavljen iz treh medsebojno povezanih delov. V prvem delu bomo najprej skozi zgodovinski razvoj predstavili nekaj značilnosti predhodnice gospodarske diplomacije Slovenije in Črne gore, tj. ekonomsko zunanjo politiko Socialistične federativne republike Jugoslavije; nato bomo obravnavali slovensko in črnogorsko izkušnjo. Analizi bosta sledila diskusija in zaključek.

JUGOSLOVANSKA IZKUŠNJA Z EKONOMSKO ZUNANJO POLITIKO³

Gospodarska diplomacija *per definitionem* implicira tržno gospodarstvo, a ne v okviru klasičnega razu-

1 Članek je rezultat delovanja v programski skupini P5-0177: *Slovenija in njeni akterji v mednarodnih odnosih in evropskih integracijah*.

2 Gre za sporazum med Francijo in Veliko Britanijo, ki je povzročil dvajsetletno obdobje liberalizacije gospodarstva v Evropi (več v Borelli, 2006).

3 Več o jugoslovanski zunanji politiki in diplomaciji in pogledu drugih nanju prim. Bogetić (2014); Bondžić (2014); Čačinović (1985); Čavoški (2014); Gonzáles Villa (2017); Juric Pahor (2013); Klabjan (2013); Nečak (2014); Petrović (2014); Pirjevec (2011); Pirjevec, Ramšak (2014); Radić (2014); Rahten (2014); Ramšak (2017); Režek (2014 in 2017); Selinić (2014); Slokar (2016); Životić (2014); Žmuc-Kušar in Golob (1992).

mevanja tržnega gospodarstva (država kot nočni čuvaj) (Smith, 1776/1952), ampak tržno gospodarstvo z mešanimi prijemi (Udovič, 2009), kar pomeni, da je osnova za oblikovanje gospodarske diplomacije prosta gospodarska pobuda, država pa ima vzvode in diferenciale, s pomočjo katerih lahko to prosto gospodarsko pobudo pospešuje (gospodarska diplomacija) ali zavira (ekonomske sankcije) (Udovič, 2009). Jugoslavija⁴, ki je imela v prvi fazi socialistično, plansko gospodarstvo, nato pa socialistično-samoupravno gospodarstvo (prim. Prinčič, Borak, 2006; Prinčič, 2013), tako že v osnovi ni mogla oblikovati gospodarske diplomacije, kot jo razume (liberalna) teorija gospodarske diplomacije znotraj diplomatskih študij. Kljub temu pa je ta država, zlasti po vzponu gibanja neuvršenih, razvila neko svojevrstno gospodarsko diplomacijo, pri čemer je ta imela več značilnosti ekonomske zunanje politike kot gospodarske diplomacije.⁵ To lahko pojasnimo z dejstvom, da Jugoslavija s svojim ekonomskim delovanjem izven matičnih meja ni želela dosegati samo ekonomskih ciljev, ampak predvsem neekonomskih ciljev, med katere lahko umeščamo krepitev politike prestiža znotraj gibanja neuvršenih; razvojno pomoč, samoumeščanje med obema političnima blokoma ipd. Glede na občutljivost ekonomske zunanje politike Jugoslavije in njene namene, je bila ta prvenstveno v pristojnosti jugoslovanskega federalnega vodstva; kljub temu pa je po letu 1980 zaznati določene premike v smer republiške vzporedne gospodarske diplomacije, ki je bila, tako Dragan (2018), vodena s tihim soglasjem federalnih struktur.⁶

Poskus odmika od centralno vodene ekonomske zunanje politike so predstavljali začetki liberalizma v Sloveniji in na Hrvaškem v 50-ih letih, ki so se ponovili po letu 1965 (Prinčič, Borak, 2006; Prinčič, 2013; Ramšak, 2014), a niso dolgo trajali. Ambicije republiških vlad, da bi (znotraj okvirov federacije!) same krojile svojo ekonomsko politiko, kot tudi ekonomsko zunanjo politiko, se niso izšle. Republiška liberalna vodstva so bila odstavljena; v vodilnih partijskih krogih pa »so sprožili 'razredni' obračun z 'odtujenimi' centri družbene moči (banke, zavarovalnice, trgovska podjetja), katerih vodilne kadre so obtoževali raznih malverzacij, ki da jih je omogočila Kavčičeva vlada s kreditno-monetarnim, deviznim, carinskim, zunanjetrgovinskim in davčnim sistemom ter odsotnostjo nadzora« (Ramšak, 2014, 735). Po-

sledice so bile dramatične. Partijsko vodstvo je prevzelo vajeti »liberalizirane ekonomije« ponovno v svoje roke; okrepila se je moč centralističnega odločanja, predvsem pa se je poskušalo formalnopravno narediti vse, da bi se obšlo tržne zakonitosti. Pri tem se je oblikoval celo nov družbeni eksperiment t. i. dogovorne ekonomije, s katero naj bi premagali tržne sile in dosegli še večjo blaginjo in družbeno integracijo, kot je obstajala v državah na zahodu. Ta model je bil formalno zakoličen z delavsko ustavo, tj. Zakonom o združenem delu, ki je bil sprejet leta 1976. Zanimivo je, da je v istem časovnem obdobju, ko je vrhuška federalne oblasti obračunavala z republiškimi vodstvi zaradi njihove proliberalne gospodarske usmerjenosti, prišlo na zvezni ravni do sprejema dveh ključnih zakonov, ki sta omogočila razmah gospodarske diplomacije federacije in republik, in sicer *Zakona o ustanavljanju podjetij v tujini*⁷ in *Zakona o spremembah in dopolnitvah Zakona o ustanavljanju podjetij v tujini*.⁸ Resda sta bila zakona sprejeta v letih 1972 in 1973, predvsem zaradi nelikvidnosti (oz. pomanjkanja likvidnih deviznih sredstev), a vendarle sta prav ta dva akta omogočila, da so republike (podjetja so tedaj bila vodena v veliki meri s pomočjo političnih odločitev) začele aktivnost podpirati internacionalizacijo 'svojih podjetij'. Te aktivnosti pa lahko štejemo za neke vrste praobliko gospodarske diplomacije Jugoslavije.⁹

Ne glede na to, da je Jugoslavija *de facto*, poleg ekonomske zunanje politike, občasno izvajala tudi gospodarsko diplomacijo, pa ta ni našla mesta v Ustavi 1974. Še več, Ustava 1974 je še enkrat jasno potrdila, da je gibalno zunanjeekonomskega delovanja Jugoslavije predvsem ekonomska zunanja politika. To se je pokazalo zlasti v 281. členu Ustave 1974, kjer so bile določene pristojnosti zveznih organov. Ta člen se je glasil:¹⁰

Federacija po zveznih organih:

odstavek 5: [...] ureja kreditne in druge oblike vlaganja domačih oseb v tujini in tujih oseb v Jugoslaviji in izdaja predpise za izvrševanje zveznih zakonov na teh področjih, kadar v interesu vse države tako določa zvezni zakon; [...] ureja sistem zunanjetrgovinskega in deviznega poslovanja in drugega ekonomskega poslovanja s tujino in zagotavlja izvrševanje zveznih zakonov na teh področjih; [...] ureja temelje pravnega položaja

4 Ta termin uporabljamo konsistentno skozi ves članek, saj se s tem želimo ogibati razlikam v poimenovanju (in političnim preobrazbam), ki je obstajalo med leti 1945 in 1990. Takšno poimenovanje v nobenem primeru ne vpliva na vsebino članka.

5 Kot ugotavlja Udovič (2009, 123ff) država »s pomočjo ekonomske zunanje politike dosega ekonomske ali neekonomske (npr. politične) cilje. Tako ekonomske cilje država uresničuje skladno z obliko gospodarskega sistema znotraj ekonomskega državnštva, medtem ko neekonomske cilje dosega mimo lastnega gospodarskega sistema, ker je ta ne ovira niti ne spodbuja pri doseganju neekonomskih ciljev«.

6 Morda bi lahko dejali, da je bolj kot za tiho soglasje šlo za aktivno nenasprotovanje.

7 Zakon je bil objavljen v Ur. l. SFRJ 39/1972.

8 Zakon je bil objavljen v Ur. l. SFRJ 17/1973.

9 Udovič (2017) ugotavlja, da so med jugoslovanskimi podjetji prevladovala slovenska podjetja, ki so bila tudi najbolj pripravljena za internacionalizacijo. Kot najpomembnejše slovensko podjetje Udovič (2017, 716) izpostavlja Ljubljansko banko, ki je v letih 1977–1981 število svojih zunanjih predstavništev povečala s 13 na 21.

10 Iz celotnega teksta smo predstavili samo dele, ki so relevantni za razumevanje ekonomske zunanje politike in njene umeščenosti v Jugoslaviji.

in poslovanja organizacij združenega dela in organizacij poslovnega združevanja na enotnem gospodarskem območju Jugoslavije; ureja združevanje organizacij združenega dela in njihovih združenj v gospodarsko zbornico za območje Socialistične federativne republike Jugoslavije; [...] ureja pogoje, pod katerimi smejo občani odhajati v tujino, da tam opravljajo gospodarske in druge dejavnosti in se tam zaposlijo, in zagotavlja varstvo državljanom Socialistične federativne republike Jugoslavije, ki so na delu v tujini; odstavek 7: določa zunanjo politiko Socialistične federativne republike Jugoslavije in skrbi za njeno izvajanje; vzdržuje politične, ekonomske in druge odnose z drugimi državami in mednarodnimi organizacijami; pospešuje in spodbuja sodelovanje z državami v razvoju in zagotavlja sredstva za razvoj ekonomskih odnosov s temi državami in uresničevanje solidarnosti z osvobodilnimi gibanji [...].

Navedeni 5. odstavek 281. člena jasno pokaže moč, ki jo je (formalno) imela federacija v mednarodnih ekonomskih odnosih. Pri tem velja kot izjemno pomembno izpostaviti, da je Ustava določala, da federacija ureja zunanjeekonomske odnose, kot tudi da se Organizacije združenega dela (OZD) in Sestavljene organizacije združenega dela (SOZD) povezujejo v Gospodarsko zbornico Jugoslavije (GZJ). Pri sedmem odstavku 281. člena pa je predvsem pomembno to, da se je federacija zavezala, da bo po zveznih organih pospeševala sodelovanje »z državami v razvoju in zagotavljala sredstva za razvoj ekonomskih odnosov s temi državami«. To je implicitno pomenilo, da federacija z državami v razvoju ne bo razvijala odnosov po načelu enakopravnosti, ampak na podlagi asimetrije, pri čemer je bila federacija pripravljena te odnose vzpostaviti, krepiti in razvijati tudi, če bi se ji takšno obnašanje ekonomsko ne (najbolj) obrestovalo¹¹.

Ta določba Ustave 1974 tudi pravno utemeljuje ekonomsko zunanjo politiko Jugoslavije po letu 1974.

Republiška ustava Socialistične republike Slovenije, ki je bila sprejeta kmalu za zvezno ustavo, o področju mednarodnega ekonomskega sodelovanja ni vsebovala določil, razen splošnega določila, da

Socialistična republika Slovenija vzpostavlja, vzdržuje in razvija politične, ekonomske [odebelila av.], kulturne in druge odnose z organi in organizacijami drugih držav ter z mednarodnimi organi in organizacijami v skladu s sprejeto zunanjo politiko Socialistične federativne republike Jugoslavije in mednarodnimi pogodbami (2. odstavek 317. člena Ustave SRS, 1974).

To splošno določilo ne pove veliko o tem, koliko gospodarske diplomacije je bilo *de facto* omogočene republiškim enotam. Ne glede na to Ramšak (2014, 736–739) dokazuje, da so imele republike kar veliko možnosti za razvoj paragospodarske diplomacije (a so se za to morale zavestno odločiti)¹², in sicer najprej zaradi tega, ker je bila leta 1973 sprejeta *Resolucija o ekonomskih odnosih s tujino* (Ur. l. SRS 42/1973), pa tudi zaradi tega, ker so leta 1980 združili dva sekretariata, tj. Republiški sekretariat za mednarodne odnose in Republiški sekretariat za ekonomske odnose s tujino v nov Republiški komite za mednarodno sodelovanje¹³.

Z Ramšakovim (op. cit.) mnenjem se strinja Dragan (2015), ki poudarja, da je bilo to opolnomočenje republik veliko bolj vidno po letu 1980, a vodilno vlogo v zunanjeekonomski politiki je formalno še vedno ohranjala federacija, ki je svoje aktivnosti oblikovala na dveh stebrih (slika 1).

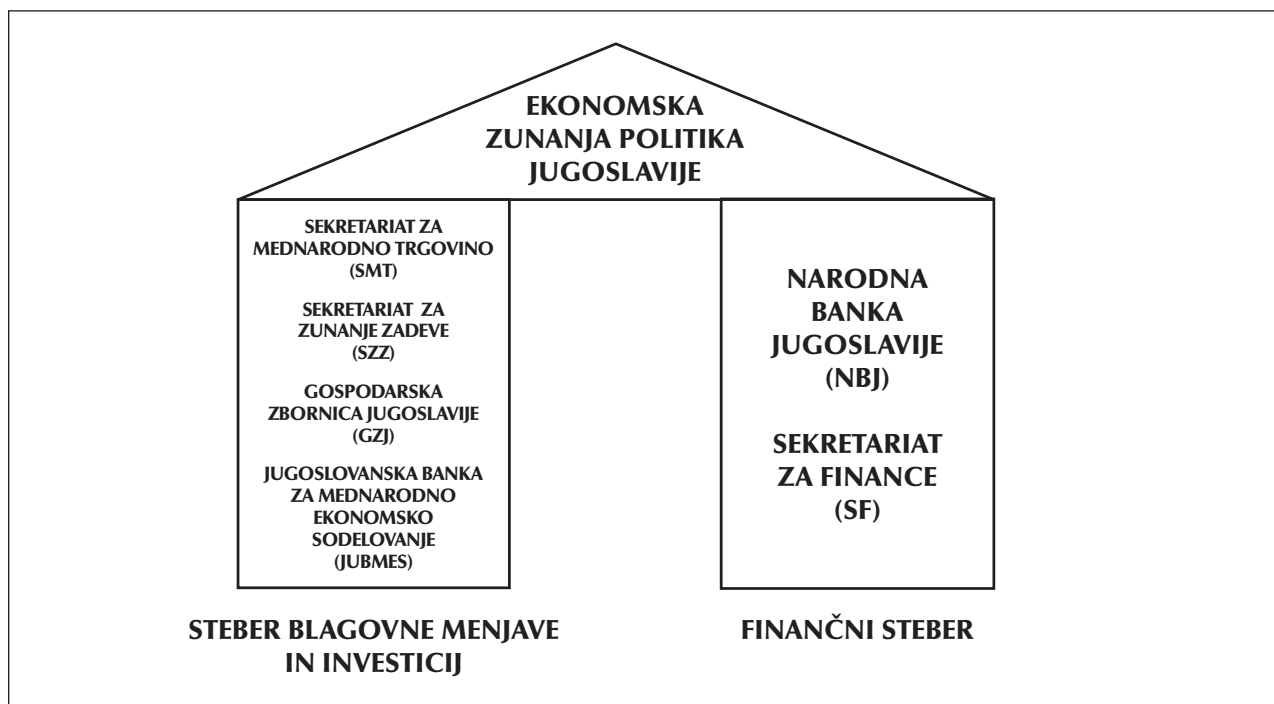
SMT se je ukvarjal predvsem s klasičnimi trgovinskimi vprašanji, mdr. z vprašanjem trgovinskih pogodb, trgovinskimi aranžmaji, carinami, kvotami. Njegova glavna naloga je tako bila usmerjanje in izvajanje mednarodne trgovine Jugoslavije. Na drugi strani se je SZZ ukvarjal z ekonomsko zunanjo politiko tudi tako, da je imel tako v notranji kot zunanji službi poverjenike za to področje. Še več, v notranji službi je obstajala funkcija pomočnika zveznega sekretarja za gospodarske odnose s tujimi državami in mednarodnimi organizacijami. Ta je tudi usmerjal mrežo ekonomskih svetovalcev, ki so delovali na diplomatskih in konzularnih predstavništvih¹⁴. Tretji organ znotraj prvega stebra je bila GZJ, ki je imela svojo, vzporedno mrežo lastnih predstavništev, včasih v istem mestu, kjer je že bilo diplomatsko ali konzularno predstavništvo (DKP), večinoma pa drugod, tam, kjer je bilo več poslovnih priložnosti. GZJ je imela običajno konkretne, operativne naloge. Organizirali so sejme, promocije, gospodarske delegacije itd.

11 Dragan (2018) tu opozarja, da je Jugoslavija, kar se tiče svoje zunanjeekonomske aktivnosti, zlasti po letu 1980, izrazito diferencirala med »bolj« in »manj« razvitimi neuvrščeniimi državami, pri čemer si je od prvih obetala tudi pomembne ekonomske koristi, medtem ko je druge uporabljala (le) za krepitev svoje politike prestiža.

12 Glede na to, da niso imele lastnih predstavništev o klasični gospodarski diplomaciji ni mogoče govoriti.

13 Pravna podlaga za to je *Zakon o organizaciji in delovnem področju republiških upravnih organov in republiških organizacij ter samostojnih strokovnih služb* (Ur. l. SRS 5/1980).

14 Dragan (2015) izpostavlja, da je bilo ekonomskih svetovalcev na DKP v 80. letih med 40 in 50; število se je spreminjalo glede na zunanjepolitične prioritete in stanje države. A vendar se je treba zavedati, da to ni pomenilo na vsakem DKP en ekonomski svetovalec, ampak je bilo lahko teh celo več. Na pomembnih DKP (v državah v razvoju!) so celo obstajali močni ekonomski oddelki, ki so imeli dva ali tri ekonomske svetovalce. Eden takih primerov je bilo veleposlaništvo na Kitajskem, kjer so bili konec 80. let trije ekonomski svetovalci.

Slika 1: Zgradba ekonomske zunanje politike Jugoslavije (Vir: Lasten prikaz na podlagi Dragan, 2015).

Drugi steber ekonomske zunanje politike je postal pomemben zlasti v letih krize (1982–84), ko je Jugoslavija sklepala z Mednarodnim denarnim skladom *stand-by* aranžmaje.¹⁵

Ta, stebrna struktura je obstala vse do konca države. Se je pa v Markovičevi dobi še bolj okrepila. Dragan (2015) celo opozarja, da je ekonomska zunanja politika države z liberalizacijo v 80. letih vse bolj prehajala tudi v gospodarsko diplomacijo. To potrjuje z navedkom, da je »če je v prvih fazah bila gospodarska diplomacija predvsem respozivna, kar pomeni, da se je odzivala na pobude podjetij, je v drugi polovici 80. let postala proaktivna in je sama začela iskati priložnosti za podjetja«.

Podobno kot notranja je bila tudi zunanja gospodarska diplomacija zgrajena hierarhično. V osnovi so bili za gospodarske posle zadolženi ekonomski svetovalci, ko pa je bilo treba bolj angažirati »državo«, pa so aktivnosti gospodarske diplomacije prevzeli veleposlaniki. V neuvrščenih državah oz. v državah, s katerimi je Jugoslavija imela izjemno pomembne ekonomske vezi, je bila tudi gospodarska diplomacija postavljena visoko na hierarhično lestvico strukture veleposlaništva. Dragan (2015) se spominja, da je na veleposlaništvu na Kitajskem bila vodja ekonomskega

oddelka tretji najpomembnejši diplomat v diplomatski hierarhiji; podoben trend je bil viden v drugi polovici 80-ih let na vseh DKP-jih. Temu pritrjuje Frlec (2017), ki navaja, da se je konec leta 1988 veleposlaništvo v Bonnu razširilo še z enim ekonomskim svetovalcem, a ta ni sedel v Bonnu, ampak je deloval pod okriljem Generalnega konzulata v Münchnu¹⁶. Seveda se je ta hierarhičnost v zunanji službi odražala tudi v dometu, ki so ga imeli ekonomski svetovalci in veleposlaniki. Tako se Dragan (2015) spominja, da je vodja gospodarskega oddelka na veleposlaništvu v Pekingu na neki točki rekla: »Ja sam stigla do tu, od tu napred treba ambasador«. To je bilo vidno in pomembno zlasti v državah, kjer je država imela pomemben (ali celo ključen) vpliv na mednarodno trgovino; v državah s klasičnim, tržnim gospodarstvom, pa so bile razmere drugačne. Tam je gospodarstvo delovalo bolj samostojno, posli so se pa sklepali bolj neposredno. To na poseben način opisuje Frlec (2017), ko pravi:

Veleposlanik, kot prvi odpira vrata za gospodarstvenike in meni se je večkrat zgodilo, da sem se zelo močno potrudil, da bi vzpostavil kakšne stike in potem, ko sem se ozrl, za menoj ni bilo več nikogar [...].

¹⁵ Dragan (2015) opozarja, da se je v prvi polovici 80. let Jugoslavija vse bolj približevala tudi Evropski gospodarski skupnosti. Pri tem približevanju je imel drugi steber ekonomske zunanje politike izjemno veliko dela in nalog. Jugoslavija je leta 1985 tudi odprla svoje predstavništvo v Bruslju.

¹⁶ Frlec (2017) navaja, da sta od 22 ljudi, ki so službovali na veleposlaništvu v Bonnu, bila le dva Slovenca (tj. poleg njega še Branko Zupanc). Ekonomski svetovalec je bil takrat po poreklu Hrvat, vsi drugi na veleposlaništvu pa so bili iz Srbije.

in dodaja

Velika podjetja, kot so farmacevti in Gorenje, ti so pa sami imeli take stike, da so nas vedno opominjali naj se jim, za božjo voljo, nikar ne mešamo v njihove posle, da je vse v redu in lepo teče.

Povedano kaže, da se je gospodarska diplomacija Jugoslavije razlikovala predvsem na podlagi tega, na katerih trgih je delovala in v katerem času je delovala oz. kaj so bile njene prioritete. A to niso bile njene edine značilnosti. Temu pritruje Zvone Dragan (2015), ki trdi, da se je gospodarska diplomacija Jugoslavije razvijala v treh smereh. Prvo smer razvoja je predstavljala gospodarska diplomacija z neuvrščeni državami, kjer so obstajala izredno močno kadrovske populnena veleposlaništva. Glavna naloga gospodarske diplomacije v teh državah je bilo predvsem pridobivanje investicijskih projektov, tudi milijardnih (Irak, Libija, Egipt ...). Nekaj je bilo tudi blagovne menjave, vendar je bilo absolutno težišče na izvajanju investicijskih projektov. Drugo smer razvoja gospodarske diplomacije predstavlja gospodarska diplomacija Jugoslavije z državami Sveta za vzajemno pomoč (SEV)¹⁷. Ta je kombinirala predvsem investicijsko in blagovno menjavo, temeljila pa je na klirinškem poslovanju. Tretja smer razvoja se je odvijala z zahodnimi, tržno usmerjenimi državami. Ta se je začela krepiti šele s *stand-by* aranžmajem leta 1982 (Dragan, 2018). V teh državah je Jugoslavija vodila predvsem izvozno gospodarsko diplomacijo, nekaj aktivnosti pa je bilo tudi pri privabljanju investicij v Jugoslavijo, sploh glede na to, da ji je kronično primanjkovalo deviz. Za razliko od Dragana Jože Kunič (2017) delovanja gospodarske diplomacije Jugoslavije ne vidi v tako pozitivni luči. Sam namreč meni, da je gospodarska diplomacija Jugoslavije v neuvrščeni državah (poleg krepitve političnega prestiža) predvsem reševala poslovanje nekaterih jugoslovanskih podjetij in to na umeten način, s prikritim subvencioniranjem (gl. navedek spodaj):

[Takšna podjetja, ki so imela veliko delavcev za sabo], niso imela nobenih možnosti na nekih resnih trgih, zahodnih trgih, pa tudi na jugoslovanskem trgu vse manj. Tako so imela vse manj možnosti, da bi preživela. V takih primerih se je pač sklenil nek kreditni posel z neko državo, za katero smo vsi vedeli, da ne bo nikoli nič vrnila. Ampak s tem je tisto podjetje tam dobilo posel. Mi smo v bistvu kreditirali tisto državo in ta je

kupila od tega podjetja proizvode, tista država običajno ni kaj dosti plačala ali pa je zelo malo plačala, toliko, kolikor je bilo v tistih začetnih odstotkih potrebno. Običajno je bilo to kakih 15 % in na ta način so neka podjetja v Jugoslaviji lahko preživela.

Glede orodij, ki jih je uporabljala jugoslovanska diplomacija pri svojem delovanju velja izpostaviti predvsem (a) pomoč podjetjem pri iskanju konkretnih poslov, (b) mešane komiteje za gospodarsko in znanstvenotehnično sodelovanje s posameznimi državami¹⁸ in (c) seznanjanje podjetij¹⁹ s posebnostmi držav, sploh oddaljenih. Tu je glavno vlogo igrala gospodarska diplomacija, ki jo je vodil Sekretariat za zunanje zadeve. Podpora pri izvedbi gospodarskih obiskov (gospodarske delegacije) in sejmov je bila v domeni GZJ in republiških gospodarskih zbornic.

GOSPODARSKA DIPLOMACIJA SLOVENIJE

O gospodarski diplomaciji Slovenije lahko govorimo že vse od sprejetja obeh zveznih zakonov o ustanavljanju podjetij v tujini (cf. supra), saj so se takrat podjetja v družbeni lasti začela vse bolj internacionalizirati oz. iskati priložnosti za svoj prodor na tuje. Od sprejetja zvezne in republiške ustave (1974) in t. i. male ustave (1976) naprej so slovenska podjetja vse bolj aktivno nastopala na tujih trgih, pri čemer je bil interes podjetij za interesom države (Ramšak, 2014). To pomeni, da so podjetja, ki so bila formalno v družbeni lasti in vodena po načelu samoupravljanja, začela predstavljati platforme za promocijo državne paradiplomacije navzven, kar je konec 80-ih let kulminiralo v t. i. gospodarski paradiplomaciji (Udovič, 2017).

Ustanovitev samostojne slovenske države je terjala tudi njeno ekonomsko osamosvojitve (Prinčič, Borak, 2006; Prinčič, 2013; Lorenčič, 2012), ki se je odvila skozi tranzicijo gospodarstva in družbe (Haček, Brezovšek, 2014). Vojka Ravbar,²⁰ ki je takrat vršila vlogo državne sekretarke za mednarodno ekonomsko sodelovanje²¹, se aktivnosti gospodarske diplomacije spominja takole:

Začetki ekonomske diplomacije so bili zelo zanimivi in je bilo treba vse oblikovati na novo, kajti Slovenija ni imela koga kopirati. Predvsem je bilo delo na področju vzpostavljanja mednarodnih ekonomskih odnosov pionirsko zato, ker

¹⁷ Svet za vzajemno gospodarsko pomoč je bil ustanovljen leta 1949 in je združeval države vzhodnega bloka.

¹⁸ Dragan (2015) opozarja, da so za nekatere države obstajala celo dva mešana komiteja. Kot primer navaja Irak, kjer je sam vodil mešani komite za civilni sektor, general Veljko Kadrijević (strokovnjak za vojno ekonomijo), ki je najprej delal na ministrstvu za gospodarstvo, pa je vodil mešani komite za sodelovanje v vojni industriji in na vojaškem področju.

¹⁹ Gospodarska diplomacija Jugoslavije se je večinoma osredotočala na velika podjetja oz. SOZD-e.

²⁰ Intervju z mag. Vojko Ravbar je bil opravljen decembra 2009.

²¹ Uradno je bila namestnica republiškega sekretarja za mednarodne ekonomske odnose s tujino (tj. današnji MZZ).

je bilo treba vse dokumente napisati na novo, vse sporazume [...] Dejansko se nam je marsikdaj zgodilo, da smo se šli, še preden smo bili priznani, sami pogajati v države, da bi zagotovili preživetje slovenskemu gospodarstvu. Začetki ekonomske diplomacije so tako temeljili na zaupanju. Malo je bilo podpisanega, veliko je bilo domenjenega. K temu sta predvsem pripomogla družbeno ozračje in soglasje, da je treba v enotnosti, čeprav so bili pogledi lahko različni, marsikaj storiti, da gospodarstvo preživi. [...]

In dodaja:

Mi nismo imeli časa, da bi čakali. Morali smo se dogovarjati z našimi ključnimi trgovinskimi partnericami in z Brusljem. Pa so nam večkrat dejali: »Kam pa silite, saj vas še priznali nismo«, a mi smo vedeli, da moramo urediti gospodarske zadeve, saj bo država preživela le, če bo imela solidno materialno bazo ... In smo šli. Večkrat so bila v delegaciji tudi slovenska podjetja, ki so imela probleme v tej državi in ki jih dolga leta niso rešila, ker niso prišla do sogovornikov. Mi smo poskušali vedno priti do čim višjih ravni – vse s ciljem, da zagotovimo preživetje slovenskega gospodarstva.

Našteto jasno kaže, da je bila gospodarska diplomacija v prvih fazah zelo ambiciozna ter je želela doseči karseda veliko relativno hitro.

Po mednarodnem priznanju se je gospodarska diplomacija nekoliko umaknila v ozadje. Najprej simbolično s tem, da so jo politično premaknili na novoustanovljeno Ministrstvo za ekonomske odnose in razvoj, nato pa tudi dejansko, saj je prišlo do razvoja neusklajene dvotirnosti gospodarske diplomacije. To je sicer skušal preseči *Sporazum o sodelovanju pri vzpostavljanju in delovanju predstavništva Republike Slovenije*, a neuspešno, saj ni bil nikoli podpisan (Čepin, 2003). Fragmentacija gospodarske diplomacije se je nadaljevala vse do leta 2000, ko je njeno udejstvovanje prevzelo novoustanovljeno Ministrstvo za gospodarstvo, ki je nekaj let pozneje ustanovilo agencijo za promocijo tujih investicij (AGPTI, pozneje JAPTI), ki naj bi bila glavni izvajalec gospodarske diplomacije. Ta naj bi se *de facto* počasi premaknila iz ministrske ravni na raven izvajalske agencije (Udovič et al., 2012; Udovič, 2013). JAPTI je pridobivala

moč, večina odločitev je bila sprejeta v ministrstvu za gospodarstvo, a tudi ministrstvo za zunanje zadeve²² si ni popolnoma pustilo vzeti področja gospodarske diplomacije. Če tu dodamo še aktivnosti Gospodarske zbornice Slovenije lahko vidimo, da je bila gospodarska diplomacija med leti 2004 in 2008 četverotirna. Do vrnitve gospodarske diplomacije na MZZ je prišlo s koalicijsko pogodbo levo-sredinske vlade Boruta Pahorja, ki je nastopila svoj mandat leta 2008. Stranke koalicije so namreč v koalicijsko pogodbo (točka 15.2) zapisale sledeče

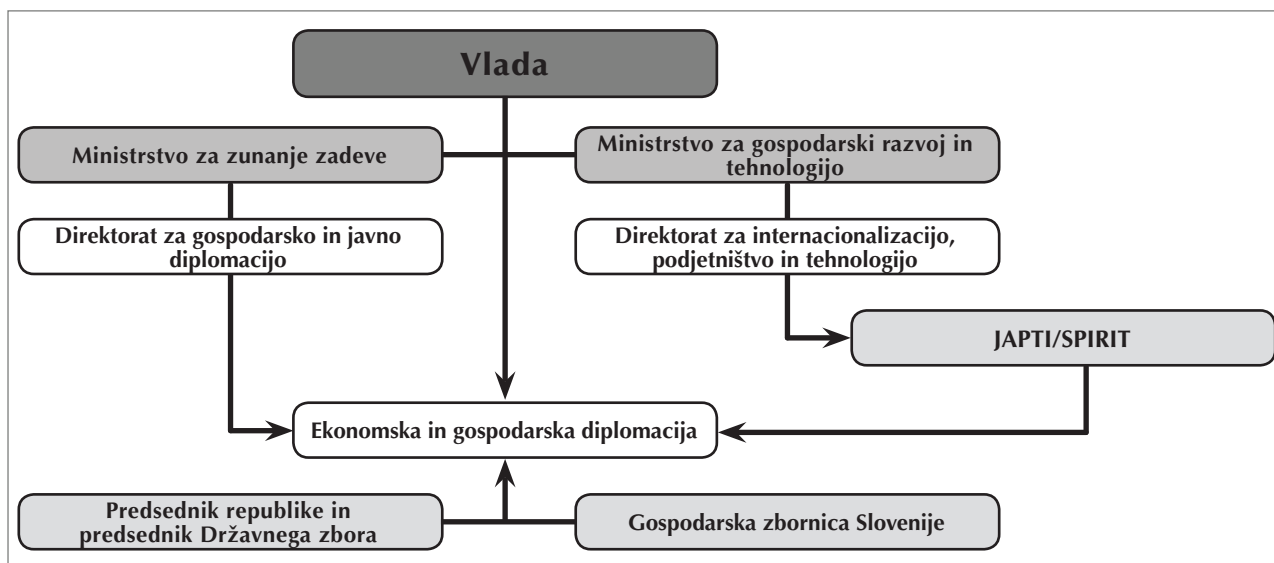
Koalicijski partnerji se strinjamo, da bo MZZ s svojo diplomatsko-konzularno mrežo ter skupaj z Ministrstvom za gospodarstvo, Gospodarsko zbornico Slovenije, Javno agencijo za podjetništvo in tuje investicije ter glede na vsebine z drugimi ministrstvi in institucijami (vključno z regionalnimi gospodarskimi središči) prevzelo večjo odgovornost za učinkovito uveljavljanje interesov slovenskega gospodarstva v svetu [...].

MZZ, ki je prevzelo temeljno odgovornost za koordiniranje gospodarske diplomacije, se je že na začetku soočilo s pomanjkanjem kadrov, sredstev, strukturnimi vprašanji in seveda sumničavostjo diplomatov do te »novosti«. Ni bilo malo sogovornikov, ki so Udoviču (n.d.) v pogovorih povedali, da je ta novotarija brez pomena, »ker to oni itak delajo«; pa da gre »za modno muho, ker bi se Slovenija morala bolj ukvarjati s politično diplomacijo« itd.²³ Ne glede na težke začetke, se je gospodarska diplomacija, predvsem po zaslugi Samuela Žbogarja (ki je bil takrat minister) ter Vladimirja Gaspariča in Zvoneta Dragana nekako usidrala znotraj sistema MZZ. Žbogarjevo delo je nadaljeval minister Karl Erjavec, ki je ob nastopu mandata (2012) jasno poudaril, da bo gospodarska diplomacija eden od stebrov njegovega ministrovanja.

Seveda strukturne spremembe niso bile dovolj, gospodarska diplomacija se je morala odločati tudi o uporabi instrumentov, ki bi koristili razvoju gospodarstva. Nekaj teh instrumentov je bilo klasičnih in so bili podedovani iz jugoslovanske diplomacije. Mednje lahko uvrščamo predvsem mešane gospodarske komisije in pomoč ekonomskih svetovalcev pri aktivnostih podjetij v tujih državah. A vendarle to v mednarodnih ekonomskih odnosih ni dovolj. Države morajo v okviru gospodarske diplomacije iskati nove in nove pri-

²² Minister za zunanje zadeve Dimitrij Rupel je v mandatu 2004–2008 več kot 100-krat govoril o pomembnosti gospodarske diplomacije in njeni umeščenosti v sistem MZZ (več v Pojbič, 2010).

²³ Dragan (2018) poudarja, da je bilo Žbogarjevo zavedanje o pomenu gospodarske diplomacije veliko več od le simboličnega značaja. Kot izpostavlja je Žbogar že na srečanju veleposlanikov januarja 2010 jasno poudaril pomen in zavezanost ministrstva in vseh diplomatov k uspešni gospodarski diplomaciji; prav tako je Žbogar veleposlanike neposredno zadolžil za izvajanje gospodarske diplomacije, ekonomski svetovalci pa naj bi bili predvsem v podporo veleposlanikom. Na pomen gospodarske diplomacije v strukturi MZZ kaže tudi sprememba Zakona o zunanjih zadevah iz leta 2009, ki je umestila gospodarsko diplomacijo tudi v pravni okvir delovanja ministrstva (Udovič, 2013); prav tako (poudarja Dragan, 2018) je bil leta 2010 v ocenjevalne postopke o uspešnosti delovanja veleposlanikov vnesena kategorija aktivnosti v gospodarski diplomaciji.

Slika 2: Gospodarska diplomacija Slovenije 2011– (Vir: *Dopolnjeno in popravljeno na podlagi Udovič, 2013, 327*).

jeme, kako bi pomagale svojim podjetjem. Tabela 2 prikazuje, kaj podjetja pričakujejo od sistema gospodarske diplomacije Slovenije.

Kot je razvidno iz tabele, je po mnenju podjetij glavna naloga gospodarske diplomacije MZZ predvsem v izhodnih gospodarskih delegacijah in v pridobivanju informacij za podjetja; manj pa podjetja potrebujejo pomoč pri reševanju sporov ter sodelovanje pri organizaciji sejmov in konferenc. Tem podatkom nasprotujejo podatki Udoviča (n.d.), ki poudarja, da ekonomski svetovalci pogosto izpostavljajo, da podjetja od njih pogosto pričakujejo, da bodo na sejmišnih promovirali njihove izdelke. Sami vedno poudarjajo, da tega ne morejo storiti, a marsikatero podjetje še vedno vztraja pri svojem. Če takšno sodelovanje odklonijo, potem so mnogokrat tudi označeni kot nekonstruktivni oz. da podjetjem ne želijo pomagati.

Kot ugotavljajo Udovič in drugi (2017, 88) je najbolj klasičen instrument gospodarske diplomacije Slovenije posredovanje informacij po telefonu ali epošti; sledi mu instrument meddržavnih mešanih komisij;²⁴ nato zaščita interesov gospodarskih subjektov iz domače države v tuji državi, in seveda pomoč podjetjem, ki se pri poslovanju na tujem znajdejo v težavah. Slovenska gospodarska diplomacija je leta 2011 uvedla tudi t. i. poslovne pisarne (*plug-in office*) na veleposlaništvih, s katerimi naj bi olajšali začetke internacionalizacije podjetij, a se jih do konca leta 2017 ni poslužilo še nobeno podjetje. Vsekakor se pričakuje, da naj bi MZZ pripravilo nabor novih instrumentov, a sočasno je težko pričakovati še

bolj aktivno angažiranje MZZ, če se število zaposlenih v notranji in zunanji službi od vzpostavitve gospodarske diplomacije ni povečalo, kvečjemu obratno; relativni delež zaposlenih se vseskozi zmanjšuje, nalog pa je vse več. Zanimive ukrepe za internacionalizacijo podjetij, ki pa jih lahko štejemo za zametke gospodarske diplomacije, poleg klasičnih vavčerjev za nastop na sejmišnih v tujini, ki jih pripravlja JAPTI, je letos ponudilo Ministrstvo za gospodarski razvoj in tehnologijo. Ukrepe, poznane pod imenom *Spodbujanje partnerstev za učinkovitejši nastop na tujih trgih 2018–2019*, spodbuja skupno nastopanje vsaj treh malih in srednjevelikih podjetij na tujih trgih. Cilj ukrepa je »s povezovanjem kompetenc, kapacitet, prenosom izkušenj, znanj in drugih poslovnih povezav spodbuditi mednarodno aktivnost in izvoz vključenih podjetij ter povečati učinkovitost njihovega nastopa na tujih trgih« (MGRT, 2018).

GOSPODARSKA DIPLOMACIJA ČRNE GORE (V NASTAJANJU)

Črna gora je samostojna država postala šele leta 2006,²⁵ zato lahko njeno gospodarsko diplomacijo analiziramo le v zadnjem desetletju. Črna gora je kmalu po svoji osamosvojitvi vzpostavila 25 veleposlaništev, šest stalnih misij in en generalni konzulat.²⁶ Gospodarska diplomacija v začetku ni bila del črnogorske diplomacije, četudi so mnogi menili, da bi jo morali vpeljati. Razlog za to gre na eni strani iskati v pomanjkanju strokovnega kadra, ki ga je bilo treba

²⁴ Po neuradnih informacijah na MZZ razmišljajo o opustitvi mešanih meddržavnih komisij.

²⁵ Na referendumu o neodvisnosti Črne gore, ki je bil 21. maja 2006, je 55,5 % posameznikov glasovalo za osamosvojitve Črne gore. O družbenoekonomski tranziciji Črne gore po letu 1989 prim. Čeranić (2018).

²⁶ Na koncu leta 2017 je Črna gora imela 27 veleposlaništev, 8 stalnih misij in 4 generalnih konzulatov.

Tabela 2: Delež podjetij, ki so ocenila določene ponudbe državne politike (za internacionalizacijo) kot zelo pomembno (Vir: Jaklič in Rojec, 2013, 78).

Spodbuda/usluga	JAPTI (n=39)	GZS (n=38)	DKP (n=38)	Povprečje
Dostop do informacij	17.9	28.9	23.7	23.5
Poslovno svetovanje	12.8	13.5	13.2	13.2
Izhodne delegacije	10.3	18.4	28.9	19.2
Mednarodni sejmi in konference	10.3	21.1	13.9	15.1
Izobraževanje za mednarodno poslovanje	17.9	15.8	-	13.9
Finančne spodbude	43.6	35.1	28.6	35.8
Pomoč pri reševanju sporov	15.8	18.4	13.5	15.9

»čez noč« zaposliti v diplomatski službi (Jačimović, 2016),²⁷ sočasno pa je težava bila tudi v tem, da so bili mednarodni ekonomski odnosi s tujino v Črni gori izjemno fragmentirani in večtirni.²⁸ Če je leta 2003 ustanovljeno ministrstvo za zunanjeekonomske odnose in evropske integracije delno skrbelo za neko obliko paragospodarske diplomacije, je institucionalna reforma, ki se je zgodila po osamosvojitvi Črne gore, povzročila veliko fragmentacijo mednarodnih ekonomskih odnosov med ministrstva in javne agencije. Pomembno vlogo pri gospodarski diplomaciji v praksi imela tako predvsem agencija za promocijo investicij, ki je bila ustanovljena leta 2005.²⁹

Z izbruhom krize ni prišlo do dramatičnih sprememb v ustroju gospodarske diplomacije. Spremembe so se zgodile šele leta 2012, ko je zunanji minister Črne gore postal Igor Lukšić, ki je (tudi zaradi svoje ekonomske izobrazbe) imel večji posluš in razumevanje za gospodarsko diplomacijo. Zavzel se je, da se gospodarska diplomacija združi znotraj ministrstva za zunanje zadeve, ki naj bi postalo njen glavni akter. Leta 2013 je bil sprejet *Plan razvoja gospodarske diplomacije*, ki je znotraj ministrstva za zunanje zadeve predvidel ustanovitev Direktorata za gospodarsko diplomacijo in mednarodno kulturno sodelovanje. Ta direktorat je bil razumljen kot glavni koordinacijski organ, ki naj bi koordiniral aktivnosti gospodarske diplomacije med MZZ, ministrstvom za

turizem in gospodarstvo, agencijo za tuje investicije in gospodarsko zbornico. Osnovno izhodišče razvoja gospodarske diplomacije je bila predvsem kadrovska politika, kjer so predvideli, da bi v tujini (na DKP) za gospodarsko diplomacijo skrbelo trikrat več kadrov kot doma. Cilj takšnega strukturiranja je bilo predvsem stremenje k učinkovitosti gospodarske diplomacije in usmerjenosti k uporabniku (Jačimović, 2016). Istega leta so tudi srečanje črnogorskih veleposlanikov posvetili vprašanju gospodarske diplomacije in njeno umeščanje v delovanje črnogorske diaspore (MVP, 2013a) ter objavili Program ekonomske diplomacije (MVP, 2013b), ki je poleg strukture direktorata, zadolženega za gospodarsko diplomacijo na MZZ, določal tudi prioritete gospodarske diplomacije Črne gore, med katerimi naj bi bilo pomembno predvsem ustvarjanje sinergij med gospodarsko in politično diplomacijo; krepitev veščin in sposobnosti zaposlenih na diplomatskih in konzularnih predstavništvi za izvajanje gospodarske diplomacije ter nadgradnja sistema delovanja gospodarske diplomacije v sistemu MZZ.

Naslednji korak v razvoju gospodarske diplomacije je bil storjen leta 2014, ko je črnogorska diplomacija prvič organizirala posvet častnih konzulov Črne gore. Na posvet je bilo vabljenih 30 častnih konzulov. Pomembno dejstvo je, da je Črna gora relativno pozno začela z uporabljanjem častnih konzulov za delovanje

27 Ena glavnih težav pri pridobivanju strokovnega kadra za diplomatsko dejavnost je bila v tem, da je večina črnogorskih diplomatov, ki je delovala v službi Zvezne republike Jugoslavije (nato pa Skupnosti Srbije in Črne gore), ostala na ministrstvu v Beogradu, redki so se vrnili domov, pa še ti so se ob prihodu domov večinoma upokojili. Posledično je bilo treba pridobiti nove kadre. Ti so bili večinoma mladi, a neizkušeni.

28 Tu ne smemo pozabiti na pomen, ki ga je Črna gora v zunanji politiki dala prioriteti vstopa v Zvezo Nato in Evropsko unijo.

29 Glavna prioriteta črnogorske diplomacije je bilo približevanje Evropski uniji. Tudi zaradi tega je bila gospodarska diplomacija bolj ali manj v ozadju (Jačimović, 2016).

v gospodarski diplomaciji. Ne glede na to, je njihovo število do leta 2017 poraslo na 53.³⁰

Glede na posebnost črnogorskega gospodarstva, ki temelji predvsem na storitvenem sektorju, je danes glavna naloga črnogorske gospodarske diplomacije promocija gospodarstva Črne gore, njenih proizvodov in kmečkega turizma. Druga naloga gospodarske diplomacije Črne gore je klasično gospodarska: gre za konkretno privabljanje tujih neposrednih investicij³¹ na eni strani in zmanjšanje carin in drugih trgovskih omejitev v državah uvoznicah črnogorskih proizvodov. Glede na specifičen status Črne gore³² je pomembno izpostaviti tudi to, da se Črna gora osredotoča predvsem na evropske in ameriške trge (npr. Nemčija, Italija, Združene države Amerike) in na trge izbranih držav iz postsovjetskega prostora (npr. Kirgizija).

RAZPRAVA IN ZAKLJUČEK

Analiza je pokazala, da je Jugoslavija po letu 1974 imela neke vrste gospodarsko diplomacijo, ki bi jo terminološko bolje poimenovali ekonomska zunanja politika. Njena udejanjanja so bila vezana predvsem na politične aktivnosti države, so pa imela podjetja, ki so bila samouprav(lja)na, tudi možnosti, da so sama oblikovala svoje tržne aktivnosti, seveda, dokler te tržne aktivnosti niso zadele ob interese države. Za to, da so ekonomsko zunanjo politiko v Jugoslaviji udejanjali, so skrbele številne institucije – zvezne in republiške. Pri tem ne smemo pozabiti na JUBMES (Jugoslovansko banko za mednarodno ekonomsko sodelovanje),³³ katere naloge so bile predvsem financiranje mednarodnega ekonomskega sodelovanja Jugoslavije z državami v razvoju (Ramšak, 2015). To pa je pomenilo, da je država z lastno aktivnostjo omogočala podjetjem v njeni lasti, da so izvažala in investirala na trge držav v razvoju. Povedano posledično pomeni, da je Jugoslavija *ex implicite* imela gospodarsko diplomacijo, a ta je ta imela dvojen značaj – po eni strani je želela delovati kot klasična gospodarska diplomacija, sočasno pa jo je vodila država in njeni uporabniki so bila podjetja (v državni/družbeni lasti). Posledično je država skrbela le za 'svoje' ekonomske koristi in svojo politiko prestiža. To pa pomeni, da je bila takšna oblika delovanja teoretično/konceptualno bližnje zunanjeekonomske politiki kot gospodarski diplomaciji.

Poleg tega, da je Jugoslavija postavila infrastrukturo, ki je podpirala razvoj njene ekonomske zuna-

nje politike in gospodarske diplomacije, pa je sočasno omogočila, da so republike same – znotraj svojih pristojnosti – oblikovale svojo gospodarsko paradiploMACIJO. Temu so služili predvsem gospodarstveni konglomerati, kot npr. Ljubljanska banka, Emona, Kovintrade, Metalka, Slovenijales itd., ki so poleg ekonomskih aktivnosti vodili tudi politične aktivnosti oz. vzpostavljali politične stike (po namenu republiških vodstev). Te aktivnosti so postale pomembnejše v drugi polovici 80. let, ko je Jugoslavija razpadala, republike pa so iskale svoje kanale, kako predstaviti svojo resnico o dogajanju v Jugoslaviji (Udovič, 2017). Pomen ustvarjanja gospodarske diplomacije v Jugoslaviji torej ni bil zanemarljiv, ampak je – obratno – imel veliko zgodovinsko in politično vrednost. Šlo je namreč za procese, ki so v veliki meri krepili položaj Jugoslavije v gibanju neuvrščenih in v svetu nasploh, sočasno pa so določene aktivnosti jugoslovanskih podjetij tlakovale pot k ustvarjanju lastnih diplomacij po letu 1991. Slednjega se je, tudi zaradi relativno majhne diaspore (primerjaje npr. s Hrvaško), v veliki meri poslužila predvsem Slovenija (Pirjevec, Ramšak, 2014, 110; Ramšak, 2015; Klemenčič, 2017; Udovič, 2017), ki je svoja prva veleposlaništva (bolje rečeno informacijske biroje) običajno postavila kar v prostore slovenskih podjetij (predvsem Ljubljanske banke) oz. v prostore, ki so bili v njihovem najemu.³⁴

Vprašanje, ki smo si ga zastavili na začetku te raziskave se je osredotočalo tudi na to, koliko sta Slovenija in Črna gora »odnesli« od jugoslovanske ekonomske zunanje politike in gospodarske diplomacije. Analiza je pokazala, da malo. Obe državi sta v začetkih svojega delovanja gospodarsko diplomacijo še delno vključevali v svoje diplomatske aktivnosti, nato pa vse manj. Prav tako nista jugoslovanskih izkušenj nadgrajevali, ampak sta določene aktivnosti in instrumente gospodarske diplomacije ponovno izumljali. Nekaj jih je res ostalo istih (mešane komisije), a tudi teh Slovenija in Črna gora nista razvili, ampak sta jih vzpostavili v enakem dometu in širini. To pa pomeni, da so tudi ti instrumenti nekoliko za časom oz. podrazviti. Časi, v katerih je te instrumente uporabljala Jugoslavija, so bili namreč izjemno drugačni.

To nerazvijanje instrumentov ter pozabljanje, da morajo biti instrumenti gospodarske diplomacije usmerjeni predvsem v aktualno gospodarsko situacijo v svetu, je ena glavnih kritik gospodarske diplomacije Slovenije in Črne gore. Druga kritika, ki jo velja izpostaviti, je, da se obe državi še ne zavedata, kako po-

30 30 % teh je imelo (ima) črnogorske korenine (Jačimović, 2017).

31 Leta 2016 so bili glavni neposredni investitorji v Črno goro Norveška, Rusija, Italija, Azerbajdžan, Madžarska, Švica, Srbija, Združeni Arabski Emirati, Slovenija in Turčija.

32 Črna gora je kandidatka za vstop v evro-atlantske integracije.

33 Med leti 1987 in 1989 je bil njen podpredsednik slovenski diplomat dr. Jožef Kunič (Kunič, 2017).

34 Ena od zanimivosti je, da je bilo slovensko veleposlaništvo v Zagrebu v prostorih Ljubljanske banke vse do izgradnje nove stavbe veleposlaništva na Alagovićevi (leta 2007).

membna je gospodarska diplomacija v sodobnem diplomatskem občevarju. Moderne diplomacije namreč vedo, da politika prestiža, ki je bila aktualna v 17. in 18. stoletju, delno pa tudi po drugi svetovni vojni, danes v mednarodni skupnosti nima več mesta. Zato se tudi vse bolj koristijo priložnosti, da svoj ugled gradijo na ekonomski blaginji. Zanje je pa gospodarska diplomacija več kot pomembna.

Vse povedano potrjuje nekje zapisano krilatico, da se na jugoslovanskem prostoru iz zgodovine ne naučimo ničesar. Vsaka vlada začne stvari znova, vsak sistem po svoje. Področje gospodarske diplomacije in iz nje izvedenih koristi pa iz volitev v volitve izvaja nekak *novus ordo seclorum*. To pa je škodljivo ne samo za zgodovinski spomin, ampak tudi za učinkovitost in kakovost gospodarske diplomacije ter posledično za blaginjo državljanov.

THE INDEPENDENCE OF COUNTRIES AND THE “FORGOTTEN” LEGACY: THE CASE OF DISCONTINUED COMMERCIAL DIPLOMACY OF SOCIALIST YUGOSLAVIA IN SLOVENIA AND MONTENEGRO

Boštjan UDOVIČ

University of Ljubljana, Faculty of Social Sciences, Centre of International Relations, Kardeljeva pl. 5, Ljubljana, Slovenia
e-mail: bostjan.udovic@fdv.uni-lj.si

Danijela JAČIMOVIĆ

University of Montenegro, Faculty of Economics, Jovana Tomaševića 37, Podgorica, Montenegro
e-mail: danijelaj@ac.me

SUMMARY

The article investigates the main features of commercial diplomacy of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia (SFRY) and its (dis)continuation in Slovenia and Montenegro. The analysis is conducted by way of critical analysis of primary and secondary sources. What is more, we control individual discrepancies or inconsistencies and complete information by way of semi-structured in-depth interviews. Article's key finding is that there had been a sort of commercial diplomacy formed in SFRY – particularly after 1974 –, aimed at pursuing economic and political goals. Following SFRY's dissolution, the countries concerned did not form their commercial diplomacies based on this past experience. They instead established their commercial diplomacies from the start, which has represented additional setback in formation and functioning of Slovenia's and Montenegro's commercial diplomacies and that has had a negative impact on their effectiveness and focus on the user. All of the above confirms the “loss of historical memory” pattern in state successors to the SFRY, signifying that their governments typically operate ab ovo (i. e. as if there was nothing before them). The latter has a negative impact on long-term development of these states and their policies.

Keywords: commercial diplomacy, economic foreign policy, Yugoslavia, Slovenia, Montenegro

VIRI IN LITERATURA

- Dragan, Z. (2015):** Intervju z dne 2. aprila 2015, podpredsednik Zveznega izvršnega sveta, dolgoletni diplomat, Ljubljana.
- Dragan, Z. (2018):** Pogovor z dne 14. aprila 2018, podpredsednik Zveznega izvršnega sveta, dolgoletni diplomat, Celje (Ul. Cirila Debeljaka).
- Frlec, B. (2017):** Intervju z dne 24. februarja 2017, dolgoletni diplomat in minister za zunanje zadeve Slovenije, Ljubljana.
- Jačimović, D. (2016):** Intervju s sogovorniki v Črni gori, Podgorica.
- Jačimović, D. (2017):** Podatek pridobljen s strani sogovornikov v Črni gori, Podgorica.
- Koalicijski sporazum (2008):** Sporazum o sodelovanju med strankami SD, Zares, LDS in DeSUS.
- Kunič, J. (2017):** Intervju z dne 24. februarja 2017, dolgoletni diplomat, podpredsednik JUGMES-a, Ljubljana.
- MGRT – Ministrstvo za gospodarski razvoj in tehnologijo (2018):** Internacionalizacija. http://www.mgrrt.gov.si/si/kako_do_sredstev/aktualni_razpisi/ (zadnji pristop: 22. 11. 2018).
- MVP – Ministarstvo vanjskih poslova (2013a):** Počele redovne dvogodišnje ambasadorske konsultacije. <http://www.mvp.gov.me/rubrike/ED/Ekonomska-diplomatija/130142/Pocele-redovne-dvogodišnje-ambasadorske-konsultacije.html> (zadnji pristop: 23. 2. 2018).
- MVP – Ministarstvo vanjskih poslova (2013b):** Program ekonomske diplomatije. <http://www.mvp.gov.me/rubrike/ED/Ekonomska-diplomatija/130596/Program-Ekonomske-diplomatije.html> (zadnji pristop: 23. 2. 2018).
- Ravbar, V. (2009):** Intervju z decembra 2009, državna sekretarka in bančnica, Ljubljana.
- Udovič, B. (n.d.):** Zapiski s pogovorov z diplomati in drugimi pomembnimi akterji v povezavi s slovensko diplomacijo. Ljubljana: osebni arhiv avtorja.
- Uradni list SFRJ 39/1972:** Zakon o ustanavljanju podjetij v tujini. Ljubljana, Uradni list SFRJ.
- Uradni list SFRJ 17/1973:** Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o ustanavljanju podjetij v tujini. Ljubljana, Uradni list SFRJ.
- Uradni list SRS 42/1973:** Resolucija o ekonomskih odnosih s tujino. Ljubljana, Uradni list SRS.
- Uradni list SFRJ 5/1980:** Zakon o organizaciji in delovnem področju republiških upravnih organov in republiških organizacij ter samostojnih strokovnih služb. Ljubljana, Uradni list SFRJ.
- Ustava SFRJ (1974):** Ustava Socialistične republike Jugoslavije. Ljubljana, Uradni list SRS.
- Ustava SRS (1974):** Ustava Socialistične republike Slovenije. Ljubljana, Uradni list SRS.
- Black, J. (2010):** A History of Diplomacy. London, Reaktion Books Ltd.
- Bogetić, D. (2014):** Jugoslavija i nesvrstanost: pri-log prevazilaženju predrasuda i stereotipa. *Annales, Series Historia et Sociologia*, 24, 4, 615–624.
- Bondžić, D. (2014):** Školovanje studenata iz zemalja u razvoju kao deo spoljne politike jugoslavije 1950–1961. *Annales, Series Historia et Sociologia*, 24, 4, 637–648.
- Borelli, G. (2006):** Questioni di storia economica Europea. Milano, CEDAM.
- Coolsaet, R. (2004):** Trade and Diplomacy: The Belgian Case. *International Studies Perspective*, 5, 1, 61–65.
- Čačinović, R. (1985):** Poslanstva in poslaništva: od Rakičana do Madrida in nazaj. Maribor, Obzorja.
- Čavoški, J. (2014):** Od Alpa do Himalaja: ambasador Dušan Kveder i razvoj jugoslovensko-indijskih odnosa. *Annales, Series historia et sociologia*, 24, 4, 625–636.
- Čepin, M. (2003):** Model vzpostavitve gospodarskih predstavništva Republike Slovenije v tujini. Magistrsko delo. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Ekonomska fakulteta.
- Čeranić, G. (2018):** Value Orientations in the Post-socialist Montenegro. *Annales, Series historia et sociologia*, 28, 2, 415–428.
- Četković, J., Jačimović, D., Lukić, S., Rajković, M. & M. Žarković (2017):** Crna gora – Gospodarska diplomacija u nastajanju. V: Arbeiter et al. (ur.): Gospodarska diplomacija između potreba gospodarstva i interesa država: Hrvatska, Slovenija i Crna gora. Zagreb, Alinea, 179–253.
- Gozález-Villa, C. (2017):** From 'Pessimism' to Geopolitical Instrumentalisation: Revisting the US Policy towards dying Yugoslavia. *Annales, Series Historia et Sociologia*, 27, 4, 699–713.
- Haček, M. & M. Brezovšek (2014):** The Processes of Democratisation and Trust in Political Institutions in Slovenia: Comparative Analysis. *Annales, Series Historia et Sociologia*, 24, 1, 1–12.
- Jaklič, A. & M. Rojec (2013):** Neposredno investiranje slovenskih podjetij v tujini: zakaj, kako in s kakšnimi učinki? Ljubljana, Fakulteta za družbene vede.
- Jurić Pahor, M. (2013):** Prehajati meje: vpogledi v nastanek in razvoj kulture dialoga in miru v prostoru Alpe-Jadran. *Annales, Series Historia et Sociologia*, 24, 1, 171–186.
- Klabjan, B. (2013):** »Transnacionalne politike, nacionalna diplomacija«? Slovenci in delovna skupnost Alpe-Jadran, 1978–1991. *Acta Histriae*, 21, 3, 409–426.
- Klemenčič, M. (2017):** Vloga pripadnikov slovenskih avtohtonih manjšin v sosednjih državah in slovenskih izseljencev v osamosvajanju Slovenije. *Annales, Series Historia et Sociologia*, 27, 4, 731–742.

Lorenčič, A. (2012): Prelom s starim in začetek novega: tranzicija slovenskega gospodarstva iz socializma v kapitalizem (1990–2004). Ljubljana, Inštitut za novejšo zgodovino.

Nečak, D. (2014): Slovenski diplomati v nemško-jugoslovanskih odnosih 1949–1973. *Annales, Series Historia et Sociologia*, 24, 4, 703–712.

Petrovič, V. (2014): Josip Broz Tito's Summit Diplomacy in the International Relations of Socialist Yugoslavia 1944–1961. *Annales, Series Historia et Sociologia*, 24, 4, 577–592.

Pirjevec, J. (2011): Tito in tovariši. Ljubljana, Cankarjeva založba.

Pirjevec, J. & J. Ramšak (2014): Od Mašuna do New Yorka: 20. stoletje skozi pričevanja štirih slovenskih diplomatov. Koper, Univerzitetna založba Annales.

Pojbič, K. (2010): Gospodarska diplomacija majhnih držav v času recesije: primera Slovenije in Avstrije. Diplomsko delo. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede.

Prinčič, J. (2013): Pot do slovenske narodnogospodarske suverenosti 1945–1991. Ljubljana, Inštitut za novejšo zgodovino.

Prinčič, J. & N. Borak (2006): Iz reforme v reformo: slovensko gospodarstvo 1970–1991. Ljubljana, Fakulteta za družbene vede.

Radić, R. (2014): Jugoslavija i Vatikan 1918–1992. godine. *Annales, Series Historia et Sociologia*, 24, 4, 691–702.

Rahten, A. (2014): Kraljevi ali maršalovi diplomati? Politične dileme in opredelitve slovenskih diplomatov na prehodu iz monarhistične v komunistično Jugoslavijo. *Annales, Series Historia et Sociologia*, 24, 4, 563–576.

Ramšak, J. (2011): Restavracija diktature proletariata? Politične, gospodarske in družbene posledice obračuna s partijskim »liberalizmom« v Sloveniji. V: Bajc, G. & B. Klabjan (ur.): Pirjevčev zbornik: poti zgodovine med severnim Jadranom, srednjo in vzhodno Evropo. Koper, Založba Annales, 513–531.

Ramšak, J. (2014): "Socialistična" gospodarska diplomacija: dejavnost Socialistične republike Slovenije na področju mednarodnih ekonomskih odnosov 1974–1980. *Annales, Series Historia et Sociologia*, 24, 4, 733–748.

Ramšak, J. (2015): Poskus drugačne globalizacije: slovensko gospodarstvo in dežele v razvoju 1970–1990. *Acta Histriae*, 23, 4, 765–782.

Ramšak, J. (2017): „From Skadarlija to Downing street“: Velika Britanija in začetek jugoslovanske krize, 1980–1985. *Annales, Series Historia et Sociologia*, 27, 4, 687–698.

Režek, M. (2014): Vroča jesen 1956: sueška kriza, madžarska vstaja in vloga Jugoslavije. *Annales, Series Historia et Sociologia*, 24, 4, 601–614.

Režek, M. (2017): „Izraelska zveza“: tajni stiki med Jugoslavijo in Izraelom v osemdesetih letih. *Annales, Series Historia et Sociologia*, 27, 4, 671–686.

Selinič, S. (2014): Jugoslovenska diplomatija 1945–1950: stvaranje partijske diplomatije. *Annales, Series Historia et Sociologia*, 24, 4, 553–562.

Slokar, J. (2016): Listi iz dnevnika – Slovenci v Beogradu ob osamosvajanju Slovenije. Ljubljana, Modrijan.

Smith, A. (1776/1952): Bogastvo narodov. Zagreb, Ognjen Priča.

Udovič, B. (2009): Ekonomska in gospodarska diplomacija. Ljubljana, Založba Fakultete za družbene vede.

Udovič, B. (2013): Zgodovina (gospodarske) diplomacije. Ljubljana, Fakulteta za družbene vede.

Udovič, B. (2017): "We Told the Truth about Yugoslavia ...": Slovenian (Para)diplomats in 1990–1992. *Annales, Series Historia et Sociologia*, 27, 4, 713–730.

Udovič, B., Svetličič, M. & M. Brglez (2012): Poročilo o raziskavi CRP V5-1039: Kako povečati kakovost in učinkovitost slovenske ekonomsko-gospodarske diplomacije. Ljubljana, Fakulteta za družbene vede.

Udovič, B., Bučar, M. & J. Arbeiter (2017): Slovenija – Služi li gospodarska diplomacija potrebama slovenskog gospodarstva? V: Arbeiter, J. et al. (ur.): Gospodarska diplomacija između potreba gospodarstva i interesa država: Hrvatska, Slovenija i Crna gora. Zagreb, Alinea, 69–103.

Životić, A. (2014): Insistiranje na principima? Jugoslavija i počeci rata u Koreji (1950–1951). *Annales, Series Historia et Sociologia*, 24, 4, 593–600.

Žmuc Kušar, J. & I. Golob (1992): Drugod in tukaj. Ljubljana, Prešernova družba.